

SHAYIR BAXTIYAR GENJEMURATOV LIRIKASINIŇ STILLIK ӨZGESHELIGI

¹Turdibaev Qonaqbay Kewlimjaevich,

²Nazarova Amina Sársenbay qızı,

Qaraqalpaq mámleketlik universiteti

¹<https://orcid.org/0000-0003-0099-1353>

q_turdibaev@karsu.uz

²<https://orcid.org/0009-0001-3300-9840>

nazarovaamina97@gmail.com

STYLISH CHARACTERISTICS OF THE LYRICS OF THE POET B.GENZHEMURATOV

¹Turdybaev Konakbay Keulimzhaevich,

²Nazarova Amina Sarsenbay qizi,

Karakalpak State University

СТИЛЕВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЛИРИКИ ПОЭТА БАХТИЯРА ГЕНЖЕМУРАТОВА

¹Турдыбаев Конакбай Кеулимжаевич,

²Назарова Амина Сарсенбай кызы,

Каракалпакский государственный университет

Annotatsiya: Bul maqalada shayir B.Genjemuratov lirikasiniŇ özine tán bolğan stillik özgesheligi úyrenilgen. Shayir negizinen, erkin formani, verlibr elementlerin sheberlik penen isletip, óz oylarin ótkirlestiredi, nátiyjede shıǵarma jańasha stilde kórinedi. Onıń shıǵarmalarınıń oy-pikir aǵısı bir-birinen ótkir, biri-ekinshisinen tereñirek bolıp keledi, ayırımları social-filosofiyalıq kózqarastan júdá salmaqlı. Shayir qosıqları ózine tán sintaksislik qurılısı, fonetikalıq, leksikalıq ayırıqshalıǵı menen lirikamızdı kórkemlik jaqtan bayıtpaqta.

Gilt sózler: verlibr, erkin forma, sinshi, ádebiyattanıw, stil.

Annotatsiya: Maqolada shoir B.Genjemuratov lirikasining o'ziga xos uslubiy xususiyati haqida so'z boradi. Shoir asosan, erkin formani, verlibr elementlarini mohirlik bilan ishlatib, o'z fikrlarini teranlashtiradi, natijada asar yangicha uslubda ko'rinadi. Uning asarlarining o'y-tafakkur oqimi bir-biridan o'tkir, biri ikkinchisidan ma'nosi teran bo'lib keladi, ba'zilari esa ijtimoiy-falsafiy nuqtayi nazardan juda jiddiy. Shoir she'rlari o'ziga xos sintaktik tarkibi, fonetik, leksik xususiyati bilan lirikamizni badiiy jihatdan boyitmoqda.

Kalit so'zlar: verlibr, erkin forma, tanqidchi, adabiyotshunoslik, uslub.

Abstract: The article talks about the unique stylistic features of the poet B.Genjemuratov's lyrics. The poet deepens his thoughts by skillfully using the free form and verlibre elements, as a result of which the work appears in a new style. The flow of thought in his works is sharper than one another, deeper in meaning than one another, and some of them are very serious from a socio-philosophical point of view. The poet's poems enrich our lyrics artistically with their unique syntactic structure, phonetic, lexical features.

Key words: verlibr, free form, critic, literary studies, style.

Аннотация: В статье говорится об уникальных стилистических особенностях лирики поэта Б.Генджемуратова. Поэт углубляет свою мысль, умело используя свободную форму и элементы верлибра, в результате чего произведение предстает в новом стиле. Поток мысли в его произведениях острее одно другого, глубже по смыслу одно другого, а некоторые из них весьма серьезны с социально-

философской точки зрения. Стихи поэта художественно обогащают нашу лирику своим уникальным синтаксическим строем, фонетическими, лексическими особенностями.

Ключевые слова: верлибр, свободная форма, критик, литературоведение, стиль.

KIRISH. Házirgi qaraqalpaq lirikasında stillik kóp túrlilikti bayqaw qıyın emes. Máselen, I.Yusupov penen X.Dáwletnazarovtıń, J.Izbasqanov penen K.Karimovtıń hár qaysısının ózine tán stili bar ekenligin poeziya oqıwshıları hám qánige-sınshılar álleqashan moyınlağan. Belgili shayırlar S.Ibragimov, Sh.Ayapov, B.Genjemuratovlardıń da ózine tán kórkemlik jolı bar. Atı atalğan shayırlardıń qosıq hám poemalarınıń ózine tán obraz jasaw usılları, shıǵarmalarınıń janlıq-stillik ózgeshelikleri haqqında ádebiyattanıw hám ádebiy sında dıqqatqa ılayıq pikirler ayılǵan[1].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METOD.

Shayırlarımız xalqımızdıń estetikalıq sanasına tereń sińisip ketken tórt qatarlı qosıq úlgisinde shıǵarmalar jazıwdı ele dawam etpekte. Bunıń tiykarǵı sebebi, bul stillik úlgi ápiwayı oqıwshılardan baslap oqımısılı, tayarlıǵı kúshli kitapqumarlardıń da talǵamına say keledi. Sonıń ushın da I.Yusupov óziniń shayırlıq tuwralı maqalalarınıń birinde: “Meniń, eń aldı menen, Maqtumqulıdan baslap Ájiniyaz hám taǵı basqalar tárepinen hámme júginetuǵın, “qosıqtıń akademiyası” dep esaplangan – “tórt qatarlı qosıq” úlgisine sıyınıp qálem terbetetuǵınım ádetke aylanǵan”[6], – dep jazıwı tosınnan emes. Sonlıqtan bul qosıq úlgisi xalqımızdıń ádebiy talǵamına burınnan tereń sińip ketken, xalıq terme-tolǵaw úlgilerin burın qanshelli jaqsı kórip oqıytuǵın, tınlaytuǵın bolsa, belgili uyqasqa túsilgen tórt qatarlı lirikanı da sol dárejede ruwxıy-estetikalıq lázzet penen qabıl etedi.

Házirgi qaraqalpaq lirikasındaǵı kóp formalılıq, kóp stillilik qubılısı haqqında pikir júrgizgende S.Ibragimov, Sh.Ayapov, B.Genjemuratov, M.Jumanazarova, G.Dáwletova hám basqalardıń dóretpeleriniń ózgeshelikleri menen originallıǵına ayırıqsha dıqqat awdarǵanımız maqsetke muwapıq. Ásirese, bul dizimdegi S.Ibragimov hám B.Genjemuratovlar búgingi kúni ózleriniń individual’ shayırlıq stili menen belgili talant iyelerine aylandı. Olardıń stillik izlenislerine waqtında sın pikirler ayıldı. Usı kózqarastan poeziya sınshısı T.Mámбетниязов penen shayırlar, ádebiyatshı B.Genjemuratovlar arasında bolıp ótken tartıslı pikirler dıqqatqa ılayıq.[4] Negizinde, atı atalǵan eki shayırdıń da óz jolı, óz oqıwshıları bar

ekenligi I.Yusupov tárepinen durıs kórsetildi. Biraq ta, óziniń jolına, stiline iye shayırlardıń geyde ádebiy sın tárepinen durıs qabıl etilmeytuǵın jaǵdaylarda ushırasadı. Degen menen, S.Ibragimovtıń shayırlıq stili haqqındaǵı B.Genjemuratovtıń maqalası [2] kópshilik ádebiyat ıqlasbentleri arasında óz qollap-quwatlawshılarına iye boldı, ádebiy sında pikirler kesispesiniń payda bolıwına alıp keldi.

MUHOKAMA. Endi shayırlar B.Genjemuratovtıń jańasha stilge iye hám social-jámıyetlik áhmiyeti úlken lirikasınıń birine itibar qaratamız:

Qálbimde qara joq, qálbimde aq bar,
Aq qaǵaz–sájdejay, qosıǵım–júrek.
Bunnan artıq dúń’ya maǵan ne kerek...

Hayranman... Tastóbem–qızıl bult!
Jawǵan qar aq emes–kúl ireń.
Jiyekte qara bult–qara qulıp...
Avgustta muz qatqan–qıs, seń...

Mıń órkeshli túyeler–sarǵısh qumlar
Shóǵip jatır. Mıń ásir...
Waqıt–mıń sandıq,
Shatırash oyınınday shup-shubar jıllar:
Júrisler–sońı muń, aza...
jańǵırıq... [3; - B. 4].

Haqıyqatshıl, tuwrı sózdi kiyeli sóz dep bilgen, sonlıqtan da órkókirek, qaysar, aytqanıan qayta bermeytuǵın, usı sebepli ne bir azaplardı basınan keshirgen lirikalıq qaharmannıń kórkem tábiyatı oqıwshını, hátteki, professional’ sında da biyparıq qaldırmaydı: Sonlıqtan da belgili ádebiyatshı Q.Orazımbetov shayırdıń dáslepki basqıshaǵı qosıqları haqqında “Bul dúń’yanı awdar–teńker etip onıń arǵı jaǵında ne bar ekenin kóriwge ıntıq lirikalıq qaharmannıń tınıshsız hám sezimtal kónil dúń’yası, ...shayırdıń quramalı poetikalıq dúń’yası menen birigip, onı hesh kimge usamaytuǵın shıǵarmalar jazıwǵa májbúrleydi”[5], – dep jazǵan edi.

Ózgeshe stilge iye B.Genjemuratovtıń mınaday ótkir qatarları tereń social-jámıyetlik mazmunǵa iye. Mısalı:

Bul dúń’ya saraydur - jańıltıpash yańlı,
mıń da bir isinen aqılın jańılar,

gúmis diywalında saza bar gámlı,
sol gúmis diywalda kúlki jańgırar.

Taxtta Táğdir otır–ullı húkimdar,
bendesin sınamaq–káspi–talabı:
bir kúniń patshalıq, al bir kúniń dar,
tóbeńde salbırar arqan, shubalıp.

Tiliń jańılısar–pikiriń súrniger.
Waq-áy, yandıradı dún’yanıń isleri!
Kelmey bir kelippiz dún’yaǵa bizler,
endi ketiw–árman. Júrmiz tislenip... [3; –B.

64].

B.Genjemuratovtıń usınday shıǵarmalarında uyqas azı-kem saqlasa da, ol jetekshi komponent bola almaydı, oqıwshı uyqasqa ayrıqsha itibar bermeydi, shayır negizinen, erkin formanı, verlibr elementlerin sheberlik penen isletip, óz oyların ótkirlestiredi, nátiyjede shıǵarma jańasha stilde kórinedi. Onıń shıǵarmalarınıń oy-pikir aǵısı bir-birinen ótkir, biri-ekinshisinen tereńirek bolıp keledi, ayırımları social-filosofiyalıq kózqarastan júdá salmaqlı. Shayır qosıqları zaman aǵımın sınshıl kózqaraslardan sáwlelendiredi.

Túsinbeymen ózime–ózim–
aysız tünlerimde qardıń úrgini
borasa hám taslar talayıma meniń,
peshanamnan aqqan qandı súrtinip,
Men jáne biyikke - aspanǵa órledim.

Shólde heshkimsesiz jalǵız qalǵanda,
semserdi uslaǵan bilegim talǵanda,
bul opasız dún’ya – mına yalǵanda,
altınlar mıs eken, sonı serledim.

Suymurıq ushıp ketti aspanlarına,
mártler bádár ketti dástanlarına.
eleslerin ǵana júreкке jerledim... [3; –B. 64].

Mine, shayırdıń saylandı shıǵarmalar toplamınan alınǵan bul qatarlar onıń qosıqlarınan originallıǵınan, ózine tán stilinen dárek beredi. Usı qózqarastan, B.Genjemuratov usı sıyaqlı ótkir, tereń mánili qosıqları menen búgingi qaraqalpaq lirikasını ózine tán stillik baǵdarı menen rawajlandırıwǵa xızmet etip atır. Sezip otırǵanımızday-aq, B.Genjemuratovtıń sóz saplaw óneri onıń leksikalıq, fonetikalıq sıpatları menen de ózgeshelenip, shayırdıń ádebiy stiliniń originallıǵın kórsetedi.

B.Genjemuratov muhabbat temasındaǵı qosıqlarında, peyzajlıq lirikalarında ózine tánlikke,

originallıqqa umtılıp, óz jolına iye bolǵan shayırlardıń birine aylandı. Usı kózqarastan onıń “Álwidah, perishtem, álwidah” dúrkinine kirgen ayırım qosıqların tallap, juwmaq shıǵarıwǵa boladı.

Shashlarıń...
jayılǵan shashlarıń,
dókilip oralar ayaqlarıma –
dizeme bas qoyıp kózińdi jasladıń;
“Taslap ketpe, sultanım,
túnniń yarımında...”
Shashlarıń...
dókilgen shashlarıń
tusap atır qádemlerimdi
shırmap atır tentekligimdi,
dizemdi órtegen kózińniń jasları,
qálbime quyađ bendeligimdi,
gúbelekligińdi...[4; –B. 106].

NATIJAR. Mine, bul qosıq qatań uyqasqa túsirilmegen, tiykarınan, qatarlardaǵı pát, intonaciya jetekshilik etetuǵın lirikaniń úlgisi, biraq olar haqıyqatshılıǵı, tiliniń ótkirliǵi menen óziniń ayrıqsha kórkemligine iye. Bunıń ústine usı sıpatlar tek B.Genjemuratovqa tán kórkem stil’ belgisi ekenligin ańlatıp turǵanday. Shayır lirikasında arxaizmlerden de sheber paydalanǵanın abaylawǵa boladı. Bul nárese sáwlelenip atırǵan ob’ektiń oqıwshıǵa isenimli bolıwında belgili rol’ oynaydı. Shayırdıń tereń oylı lirikasınıń uyqası qatań saqlanbaǵan mınaday erkin qatarlarına itibar qaratsaq, onıń ózine tán stili jáne de ayqınlasadı.

B.Genjemuratovtıń muhabbat lirikası óziniń originallıǵı menen házirgi poeziyamızǵa qosılǵan belgili úles boldı. Onıń tómendegi qosıǵın tallaw arqalı buǵan isenim payda etiwge boladı.

XULOSA. Bul ıshqı tarlarınıń B.Genjemuratov stiline say shertiliwi, ıshqı-muhabbat sezimleriniń lirikalıq qaharman tárepinen ózgeshe boyawlar menen berilgeninen derek beredi. Demek, shayır qosıqları ózine tán sintaksislik qurılısı, fonetikalıq, leksikalıq, ayrıqshalıǵı menen lirikamızdı kórkemlik jaqtan bayıtpaqta. Bunıń ústine shayırdıń poetikalıq oydı beriwde emocionallıq hám ekspressivlik boyawlardı sintezlew sheberliginiń óz aldına ekenligin ańlaw qıyın emes.

ÁDEBIYATLAR:

1. Ахметов С. Қарақалпақ совет поэзиясы. – Нөкіс: Қарақалпақстан, 1988. - 404. б.; Худайбергенов К. Дәуір хәм парыз. – Нөкіс: Қарақалпақстан, 1987. -152 б.; Жәримбетов Қ.

Мәңги булақ.//Еркин Қарақалпақстан. 2019. 4-май.; Есенов Ж. Поэзия жұлдызы (И.Юсупов дәретіушилигинин гейпара мәселелери). – Нөкис: Билим, 2003. -112 б.; Оразымбетов Қ. Хәзирги қарақалпақ лирикасында көркемлик излениушилиқ. Монография. – Нөкис: Билим, 1992. -124 б.; Усы автор: Сезимлер дүньясының есигин ашың. Таңламалы шығармалар топламы. II том. -Нөкис: Билим, 2018. – Б. 163-168.; Нуржанов П. Верлибрь ҳаққында ойлар. // Әмиўдәрья, 1990. №4. – Б. 84-89.; Мақсетова Ж. Поэтическое мастерство И.Юсупова. Автореф. ...дисс. уч. степ. кан. фил. наук. – Нукус: 1992. - 27 с.; Смамутова Ш. Мустақиллик дәври қарақалпақ лирикасида халқ шеърятти анъанасининг ривожланиши (Х.Давлетназаров, Б.Сейтаев, О.Сатбаев лирикаси мисолида).

Филол. фан. б. фалс. док. ...дисс. автореф. – Нукус: 2021. – 21 б.

2. Генжемуратов Б. Поэзия-бул иләхий дүнья // Әмиўдәрья, 1991. №11.

3. Генжемуратов Б. Сайланды шығармалар. Қосықлар хәм поэмалар. -Нөкис: Қарақалпақстан, 2012. - 164.

4. Мәмбетниязов Т. Қосық жазыу аңсат емес // Әмиўдәрья, 1991. №11.

5. Оразымбетов Қ. Сезимлер дүньясының есигин ашың. // Генжемуратов Б. Сайланды шығармалар. Қосықлар хәм поэмалар. -Нөкис: Қарақалпақстан, 2012. - Б. 4-5.

6. Юсупов И. Таңлаулы шығармаларының еки томлығы. I том. - Нөкис: Қарақалпақстан, 1992. – Б. 5-7.

